

Kıraatçılar ve Nahivciler'e Göre Sakin Nûnun ve Tenvînin Hükümleri

Dr. Muzaffer ÖZLİ*

Atf / ©- Özli, M. (2009). Kıraatçılar ve Nahivciler'e Göre Sakin Nûnun ve Tenvînin Hükümleri, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1), 123-137.

Özet- *Sâkin nûn denilince, cezmlî Nûn akla gelir. Tenvîn, yani iki üstün, iki esre ve iki ötre de ağızdan çıkan lâfız bakımından Sâkin nûn (ن) gibi kabul edilir. Çünkü tenvîn, "Nun gibi okumak" manasında bir tabirdir. Bu sebepten ğunne ile ilgili konularda, "Tenvîn ve sâkin nûn" terimleri daima birlikte kullanılmıştır. Kıraatçılara ve Nahivcilere göre Tenvîn ve sâkin nûn'un dört hali vardır: 1- İzhâr, 2- İhfâ, 3- İklâb, 4 -İdğâm.*

Anahtar Kelimeler- Kıraatçılar, Nahivciler, Tenvîn, İzhâr, İhfâ, İklâb, İdğâm.

§§§

Giriř

Kıraat ve Nahiv âlimleri sâkin nûnun ve tenvîni; İzhâr, İhfâ, İklâb ve İdğâm olmak üzere dört ana kısma ayırmışlardır. Tenvîn'in manası nûnlamak demektir. Billhasa isimlerin sonuna yazı olarak değil, lafzan sıla halinde bitişen sakin nûndur. Sâkin nûn ise harekesi olmayan nûn demektir. Tenvîn telaffuz bakımında sâkin nûn demek olduğu için, sâkin nûna ait olan hükümler ona da şâmildir.

Tenvînin sâkin nûndan farkı; yazıda harf olarak bulunmaması, aynı zamanda vafk halinde de telaffuzda düşmüş olur. Kıraat ve Nahiv âlimlerine göre sâkin nûn ve tenvîninin hükümlerini açıklamadan önce bu âlimlere göre nûnun mahrecini ve özelliklerini bilinmesi gerekmektedir.

I. Nûnun Özelliği ve Çıkış Yeri:

Nûn; yumuşak ve sert arasında çıkan bir sestir. Bu ince vasıf, Sibeveyh'le beraber bazı Sarf, Esvât âlimleri ve güzel Kur'an-ı Kerim okuyanlardan alınmıştır.¹

Arapça'da harflerin çıkış yerine mahreç denilir. Mahreç (مَخْرَج) (mef'al) (مَفْعَل) vezninde olup sarf ilmi istilâhında mekân ismidir. "Çıkış yeri" manasınadır.²

Mahreçler üç organda toplanmıştır. Bu organlar; boğaz, dil ve dudaklardır. Söz konusu olan Nûn harfinin mahreci dil organıdır. Nûn harfinin çıkış yeri ise, dil ucu ile karşısındaki iki üst ön dişlerin etleridir. Lâm mahrecinin biraz aşağısındaki dişlere yakın yerlerdir.

Lâm, Nûn ve Râ harflerinin mahreçleri diş etleri ile yakından ilgili olduğu için bu harflere lesevî harfler الحُرُوفُ اللَّسْوِيَّةُ (Peltek telaffuzlu harfler) denilir. Bu harflerin çıkışında, dilin yan kenarının rolünü dikkate alarak söz konusu üç harfe الحُرُوفُ الدُّلْقِيَّةُ (Dil ucu harfleri) diyenler de olmuştur.³ Ancak cumhur lesevî olarak kabul etmektedir.⁴

Ayrıca Sibeveyh el-Kitâb'ında el-Müberred ise el-Muktedab adlı eserinde Nûnun iki mahrecinin olduğunu kabul etmişlerdir:⁵

1- Dilin bir tarafının ve damağın birazcık alt kısmı arasındaki bölümde lâm vardır. Bu da Nûn'un hareketli veya sâkin olduğu zaman diğer ağız harfleriyle birlikte çıkar.

¹ İbnu'l-Cezerî, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî, Mısır 1950, I, 202; Abdullah Rabî' Mahmûd, *İlmu's-Savtiyyat*, Mektebetu't-Tâlibu'l-Câmiî, Mekke 1988, s. 229; Rahim Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur'ân Tecvidi*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2009, s. 6.

² Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, Elif Matbaacılık, Ankara 1975, s. 60; Ahmet Madazlı, *Tecvid İlmî ve Kur'ân Kıratı ile İlgili Mes'eleler*, Kandil Matbaası, Ankara 1985, s. 25.

³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, I, 200; İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Şâdir, Beyrût 1955, XIII, 3; Abdullah Rabî' Mahmûd, *İlmu's-Savtiyyat*, Mektebetu't-Tâlibu'l-Câmiî, Mekke 1988, s. 229; Abdu'l-Fettâh el-Berakâvî, *Esvâtu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Kahire 1991, s. 100;

⁴ Abdu'l-Fettâh el-Berakâvî, *Esvâtu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Kahire 1991, s. 100; Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, s. 61.

⁵ Sibeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, I-V, Mektebetu'l-Hânci, II. Baskı, Kahire 1984. II, 414; el-Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktedab*, Mektebetü'l-Âlemi'l-Kütüb. I-IV, Beyrut ts, I, 215.

2- Genizlerden (الْحَيَّاشِيم) gelir. Bu durum nûn sâkin ve ağız harfleriyle olduğu zaman olur.

Sibeveyh birinci kısmın beyanında şöyle der: “Nûn harfî, dil ucu ile onun hizasındaki iki üst ön dişlerin etleridir.”⁶

Sibeveyh sözüne şöyle devam eder: “ğunne ile idğam edildiği zaman Râ, Lâm, Yâ ve Vâv harfleriyledir. Mahreci genizden değil fakat ağızın sesi ğunneyi andırır. Şayet mahreç genizden olsaydı Râ, Vâv ve Yâ'nın da Nûn ve Lâm gibi idğam edilmesi caiz olmazdı.”⁷

Nûn harfî; Hemze (ء), He (ه), Ayın (ع), Hâ (ح), Ğayın (غ) ve Hâ (خ) ile beraber olduğunda ağızda ki telaffuz yeri bellidir. Böylelikle bu altı harf Nûnun mahrecinden uzaklaşmış olur ve Nûn kabilinden olmadığından bu konumda da idğam olmadığı gibi ihfâyâ da gerek yoktur.”⁸

Sibeveyh, ikinci kısmın beyanında da şöyle der: “Diğer ağız harfleriyle olan beraberliğinde Nûn mahreci genizden olan gizli bir harf konumundadır. Bu da ağız harflerinden biri ve ağız harfleri için asıl idğamdır. Çünkü bütün harfler ağız dışında bir mahrece ulaştıkları zaman dillerini kullanmamaları kendilerine daha hafif gelir. Bu da ancak bir defaya mahsus olabilir. Bu konumda Nûn olduğunun bilinmesi tıpkı ağızdaki bir harfmış gibi bilinmesi kabilindedir.”⁹

el-Müberred ise, iki mahreci beraber zikrederek şöyle ifade eder: “Nûn'un iki mahreci vardır. Birinci mahreç, genizden çıkan sâkine has oluşudur ki bu konumda Nûn'a bir şey ortak olmamaktadır. İkinci mahreç ise harekeli Nûn'un mahreci olup, onun da mahreci Râ ve Lâm'da geldiği gibidir.”¹⁰

el-Müberred, daha sonra birinci kısım hakkında net olarak şöyle der: “İyi bil ki Nûndan önce dil harflerinden biri olan Lâm vardır; mahreci genizden olup, sadece kendisine has bir mahreci vardır.”¹¹

⁶ Sibeveyh, *a.g.e.*, II, 415.

⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 405.

⁸ Sibeveyh, *a.e.*, II, 405; Abdu'l-Fettâh el-Berakâvî, *Esvâtü'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 161.

⁹ Sibeveyh, *a.e.*, II, 415.

¹⁰ el-Müberred, *el-Muktedab*, I, 215.

¹¹ el-Müberred, *a.g.e.*, I, 215.

Yine ikinci kısım hakkında eksik bıraktığı ifadelerini şu ilavesiyle tamamlıyor: “Eğer kendisiyle birlikte boğaz harflerinden biri varsa, değişime uğramasından emin olunur ve mahreci de ağız olmuş olur.”¹²

Sarf âlimlerinin çoğu bu ince nokta üzerinde durmuşlardır. İbn ‘Uşfur (ö:669/1299) Nûn’un mahreci hususunda: “Dilin bir tarafıyla damağın üst kısmı arasındadır, hafif Nûn’un mahreci ise genizden gelir, demiştir.”¹³

Sarf âlimlerinin yanısıra, kırâat âlimlerinin görüşlerine baktığımızda; onlar da Nûn’un iki mahrecinden bahsedip; onuncu mahreç Nûn’undur demişlerdir. Lâm harfinin mahreci, sağlı sollu dil ucu ile üst dişlerin etine yakın damaktadır. Bu da Nûnun birinci mahrecidir.¹⁴

İbn Cezerî, ikinci mahreci şu sözünü anlatıyor: “Onyedinci mahreç burunda ve o da günne için Nûn’dur.”¹⁵

II. Sâkin Nûn’un Hükümleri ve Tenvîn’in Kırâatçılar ve Nahivciler Arasındaki Yeri:

Âlimlerin çoğu sâkin nûn ve tenvîn’i dört kısma ayırırlar: 1- İzhâr (لَاظْهَارُ), 2- İhfâ (الْإِخْفَاءُ), 3- İklâb (الْإِقْلَابُ), 4- İdğâm (الْإِدْغَامُ).

Bazı âlimler ise beş kısım olduğunu söylemişlerdir: beşinci kısmı da; açık olup olmadığı konular, idğâm ve kalb olduğu konular, açık olduğu ve gizlendiği konular diye beyan etmişlerdir.¹⁶

Her gurubun bu hususta yaptığı incelemelerden sonra görüyoruz ki ihtilaf lâfzidir. Çünkü bütün grupların yaptığı tasnifte sâkin nûn ve tenvînden sonra vuku bulan harf ya gerçekten ikisinin mahrecine yaklaşması veya uzaklaşması üzerine olmuştur. Birinci kısmın idğâmı vâcib, ikincisinin ise ya tamamen uzaklaşması ya da aksi olması gerekir. Birincisinin izhârı ikincisinin de ihfâsı vâciptir.

A. İzhâr (لَاظْهَارُ): Cumhur’a göre sâkin nûn ve tenvîn, Hemze (ء) ve He (ه) den önce boğazın en uç derinliğinden ‘ayn (ع) ve Hâ (ح)’nın ortasında olduğu halde vukû bulursa izhâr

¹² el-Müberred, *a.g.e.*, I, 215.

¹³ İbn Ya’îş, *Şerhu'l-Mufassal*, Mektebetu'l-Mutenebbî, Kahire ts., X, 126.

¹⁴ Abdullah Rabî' Mahmûd, *İlmu's-Savtiyyat*, Mektebetu't-Tâlibu'l-Câmiî, Mekke 1988, s. 228.

¹⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, I, 201.

¹⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Çur'ân*, Matbaatu Mustafa el-Halebi, Kahire 1951, I, 97.

edilmesi gerekir. Bu durumda da ikisi ve diğerleri arasındaki mesafe uzak olduğundan, Nûn değişmez, tenvîninde ne idğam ne de ona benzeyen ihfâ ile değişir.¹⁷

Bütün bu anlatılanlara şunlar da ilave edilebilir: Boğaz harflerinin söylenmesi daha zor olduğu için onu daha temkinli olarak telaffuz etmeye ihtiyaç vardır. Zira boğaz harflerinin seslendirilmesi dildeki dayanaklara ihtiyaç duyar. Tenvin ve sâkin nûnun çıkartılmasında ise herhangi bir çözüm olmadığı gibi dayanak da yoktur. Tenvîn ve sâkin nûn boğaz harflerinden önce olursa boğaz harflerini telâffuz etmek zorlaşır. Çünkü tenvîn ve sâkin nûn, dayanağın terkinin gerektirir. Boğaz harfleri ise itimâdî (dayanağı) gerektirir. Tenvin ve Nûn-u sâkinden önceki Nûn açığa çıkarsa tenvîn ve Nûn-u sâkinin çıkartılmasına imkân sağlar. Çünkü açığa çıkan tenvîn ve Nûn-u sâkinin dildeki mahreç dildeki diğer harflerdeki gibi dayanak gerektirir.¹⁸

Sarf ve Esvât âlimlerinin benimsedikleri görüşleri Kırâat âlimleri benimsemişler. Çünkü âlimler, zikredilen dört boğaz harfinden önce Nûn'un izhâr edilmesi görüşünde ittifak halindedirler.¹⁹

İzhâr'ın Kur'ân-ı Kerîm'deki örnekleri ise;

a) Hemze ile gelişi; (مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ) "Sizin ondan başka Rabbiniz yoktur."²⁰

b) He (هـ) ile gelişi; (عَلَى شَفَا جُرْفٍ هَارٍ) "Bir yarın (yıkılmak üzere olan bir uçurumun) kenarına sel biçtiğinde"²¹.

c) Ayın (ع) ile gelişi; (وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ) "Kimin yanında kitâb ilmi varsa"²².

d) Hâ (ح) ile gelişi; (فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحَرِ) "Rabbine kulluk et ve kurban kes"²³ şeklindedir.

¹⁷ Abdu'l-Fettâh el-Berakâvî, *Esvâtü'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 160–161.

¹⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 415; el-Müberred, *el-Muktedab*, I, 215.

¹⁹ ed-Dimyâti, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu'l-Beşer fî'l-Kırâati'l-Erba'ati'l-'Aşar*, Matbaatu'l-Meymene, Mısır 1395/1975, s. 32; İbnu'l-Cezerî, *a.g.e.*, II, 22.

²⁰ A'râf, 7/59.

²¹ Tevbe, 9/109.

²² Ra'd, 13/43.

²³ Kevser, 108/2.

B. İnhâ (الإخفاء): Bilinen ağız harflerinden biri Nûn ve tenvînden sonra gelirse Nûn ve tenvîn ihfâ yapılır.²⁴ İhfâ harfleri şu beyitte sunulan kelimelerin evvelinde bir araya gelmiştir:

صَفٌ دَا ثَنَا جُودَ شَخْصٌ قَدْ سَمَّا كَرَمًا ضَعَّ ظَالِمًا زُدْنَا نَمًّا طَالِبًا فَتَرَى²⁵

Nûn ile tenvîn bu harflerin herhangi birisinden önce geldiğinde ihfâ yapılır. Çünkü diğerlerinin hepsi ağız harfleri olmalarına rağmen ikisini de onlara ortak etmiştir. Zira bunlar her ne kadar dil harflerinden olsalar da kendilerinde var olan ğunne genizden çıkanlarla karışmış ve bütün ağız harfleriyle bitişmiştir.²⁶

Zikredilenler arasında bu benzerlik olduğu sürece, Nûn ile tenvîn de ikisinin dışındaki "ویرمل" bulunan ağız harfleriyle birlikte idğam ve kalb oldukları gibi ihfâ ile kendilerinin dışındaki diğer bazı ağız harfleriyle idğam edilirler. Çünkü ihfâ idğama benzer ve o izhâr ile idğam arasını ayırmıştır. İkisini de idğam ile değiştirmelidir. Çünkü kırâat âlimleri mahreçte kendilerine en yakın olan ağız harflerini ayırmak istemişler; ağız harflerinden Lâm ve Râ'da, dudak harflerinden Mîm, Yâ, Vâv'da ve böyle olmayanlar arasında olduğu gibi. Böylece çok olanın değişikliğini daha yakın olana, az olanın değişikliğini ise daha uzak olana yaptılar.²⁷

İdğam edilen ile muhaffef olan harf arasındaki fark; İdğam edilen şeddeli, muhaffef olan ise şeddesizdir. Bundan dolayı falan yerde idğam edildi filan yerde ihfâ yapıldı deniliyor. Bu da Sarf ve Esvât âlimlerinin değerlendirmeleridir.

İdğam, bu harflere yakınlığı gibi Nûn ve tenvîn bunlara yakın olmamakta ve ikisinin de idğam edilmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda izhâr harflerine () olan uzaklıkları kadar onlardan uzaklaşmadılar bunun için izhâr edilmeleri gerekir. İzhara olan gerekli uzaklık ve idğama olan gerekli yakınlıkları son bulduğunda bu harflerin yanında ihfâ yapılır ve ihfâları da onlara olan yakınlık ve uzaklıklarıyla aynı orandadır.²⁸

²⁴ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 415; el-Müberred, *el-Muktedab*, I, 215; Abdu'l-Fettâh el-Berakâvî, *Esvâtul-Luğati'l-Arabiyye*, s. 169-172; Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi*, s. 60; Ahmet Madazlı, *Tecvid İlmî ve Kur'ân Kırâtı ile İlgili Mes'eleler*, s. 25.

²⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâti'l-Aşr*, II, 26.

²⁶ Ahmet Madazlı, *Tecvid İlmî ve Kur'ân Kırâtı ile İlgili Mes'eleler*, s. 62.

²⁷ İbn Ya'îş, Ya'îş İbn Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, X, 145.

²⁸ İbnu'l-Cezerî, *a.g.e.*, II, 27.

Sarf ve Esvât âlimlerinin değerlendirmeleri ihfâ harflerini seslendirenlerin değerlendirmeleriyle birbirine mutâbık olarak gelmiştir. Nûn ve tenvîn, İhfâ ile beraber ğunnenin sıfatıyla kalırlar. Âlimler, Nûn ve tenvînin ihfâ yapılmasında aynı görüşü paylaşmaktadırlar.²⁹

Kur'ân-ı Kerim'de gelen âyetler bu tarz üzere okunmuştur. Şöyle ki:

Sâd () da Nûn'un İhfâsı; (إِنْ يَنْصُرْكُمْ)³⁰, Zâl (ذ) 'da Nûn'un İhfâsı; (لِيُنذِرَ)³¹, Se (ث) de Nûn'un İhfâsı; (بِالْأَنْثَى)³², Kef () de Nûn'un İhfâsı; (أَنْكَالاً)³³, Cîm () de Nûn'un İhfâsı; (أَنْجَيْنَا)³⁴, Şîn (ش) de Nûn'un İhfâsı; (فَمَنْ شَهِدَ)³⁵, Kâf (ق) da Nûn'un İhfâsı; (وَمَنْ يُقَلِّبْ)³⁶, Sîn () de Nûn'un İhfâsı; (أَنْ سَيَكُونُ)³⁷, Dâl (د) da Nûn'un İhfâsı; (وَمَا مِنْ دَابَّةٍ)³⁸, Tî (ط) da Nûn'un İhfâsı; (مِنْ طِينٍ)³⁹, Ze (ز) de Nûn'un İhfâsı; (مِنْ زَوَالٍ)⁴⁰, Fe () de Nûn'un İhfâsı; (مِنْ فَضْلِهِ)⁴¹, Te (ت) de Nûn'un İhfâsı; (كُنْتُمْ)⁴², Dâd () da Nûn'un İhfâsı; (مَنْصُودٍ)⁴³, Zî () da Nûn'un İhfâsı; (مِنْ ظَهْرِ)⁴⁴.

Tenvîn de sâkin nûn gibidir. Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda çok fazla örnek vardır. Her okuyucunun Nûn'un İhfâsını yaparken med yapmaktan sakınması gerekir.⁴⁵

²⁹ ed-Dimyâti, *İthâfu'l- Beşer fi'l-Kirâati'l-Erba'ati'l-'Aşar*, s. 33; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, II, 26.

³⁰ Al-i İmrân, 3/160.

³¹ Kehf, 18/2.

³² Bakara, 2/178.

³³ Müzzemmil, 73/12.

³⁴ Yûnus, 10/22.

³⁵ Bakara, 2/185.

³⁶ Al-i İmrâm, 3/144.

³⁷ Müzzemmil, 73/20.

³⁸ Hûd, 11/6.

³⁹ En'âm, 6/2.

⁴⁰ İbrâhim, 14/44.

⁴¹ Bakara, 2/90.

⁴² Bakara, 2/91.

⁴³ Vâkıa, 56/29.

⁴⁴ Sebe', 34/22.

⁴⁵ ed-Dimyâti, *İthâfu'l- Beşer fi'l-Kirâati'l-Erba'ati'l-'Aşar*, s. 33.

C. İzhâr ve İhfâ'nın Caiz Oluşu: Sarf ve Esvât uzmanlarının geneli () ve () dan önce sâkin nûnun, tenvînin veya İhfâ'nın İzhâr edilmesini câiz görmüşlerdir. Bunun sebebi ise; () ve () nın ağız harflerine en yakın boğaz harflerinden oluşudur.⁴⁶

Kim, tenvîn ve sâkin nûnu kendisinden önceki boğaz harflerinin mahrecinden çıkarmak isterse Nûnu izhar eder. Kim ki tenvîn ve kendisinden sonraki ağız harfleri olan (-) in mahrecinden çıkarmak isterse Nûnu İhfâ eder. İdğam dilin arkasındaki () ve () 'ın yan yana gelmesidir. () ve () harflerinin yan yana gelmesi de bunun gibidir. İzhâr ise boğaz harflerinin tenvîn ve Nûnun mahrecinden ayrılmasıdır. Şurasıda unutulmamalıdır ki boğaz harflerinin mahreci aynıdır.⁴⁷

Böylece İhfâ sahîh ve fasîh olmasına rağmen, izhârın Araplar'da daha çok vârid olduğunu görmekteyiz.⁴⁸ Çünkü Sibeveyh, tenvîn ve sâkin nûnun ağız harfleriyle gizlendiğini zikrettikten sonra, bunun daha çok olduğunu beyan etmiş ve şöyle demiştir: Bazı Araplar () ve () yı () harfinin mecrasına koymaktadırlar.⁴⁹

el-Müberred'e göre; "Neredeyse İhfâ caiz değildir. Çünkü şöyle demektedir: **أَلَا يَعْلَمُ** () daki iki kırâatten en güzel olanı beyân etmektir. İki kırâatten en güzeli dedim; çünkü bir gurup özellikle () ve () harfleriyle beraber İhfâ yapılmasını caiz görmektedir. Zira bu iki harf boğaz harflerinden ağız harflerine en yakın olandır. Mesela **مُنْجُ** ve **مُنْجُ** diyorlar, bana göre bu caiz değildir. Çünkü ancak boğaz harfleriyle beraber olunca izhar yapılabilir."⁵⁰

İbn Cezerî (ö: 833/1430) *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, isimli kitabında bu konuda şöyle demektedir: "İstisna daha meşhurdur. Meşhur olmaması da kıyasa daha uygundur."⁵¹

Ebu Cafer (ö: 130/747)'den () ve () dan önce izhâr olduğunu rivâyet edenler kendi aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları yukarıda geçen ayetlerdeki istisnalarda İhfâ olduğunu ona nisbet eder, bazıları da bunu ()⁵² ya has kırlarlar⁵³.

⁴⁶ Ahmet Madazlı, *Tecvid İlimi ve Kur'an Kıratı ile İlgili Mes'eleler*, s. 64.

⁴⁷ Ahmet Madazlı, *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁸ İbn Ya'îş, Ya'îş İbn Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal*, X, 145.

⁴⁹ Sibeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, II, 415.

⁵⁰ el-Müberred, *el-Muktedab*, I, 216.

⁵¹ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, II, 23.

⁵² Mâide, 5/3.

⁵³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, II, 22.

Ayrıca ihfâ () ve () dan önce zikredilerek (إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا)⁵⁴ ve (فَسَيُغْنِيَنَّوْنَ)⁵⁵ dekiler müstesnâ kılınmıştır. Aynı şekilde bunu Muhammed b. Sa'dân Yezid'ten o da Ebû Amr'den rivayet etmiştir.⁵⁶

Sarf ve Esvât âlimlerinin benimsedikleri görüşü, kırâat âlimleri de aynı görüşü benimsemişlerdir. Zira, Kırâatçılar ve Esvât âlimlerinin çoğu () ve () dan önce sâkin nûn ve tenvînin izhâr edilmesi gerekir, görüşünü benimsemişlerdir.⁵⁷ Onlar bu görüşlerini () ile (فَسَيُغْنِيَنَّوْنَ)⁵⁸, () ile (هَلْ مِنْ خَالِقٍ)⁵⁹ ayetleriyle desteklemiştir.

Sarf ve Esvât âlimlerine göre, arasındaki mesafe ve uzaklıktan dolayı dil ve boğaz arasında izhâr edilmek gerekir.

Ebu Cafer'den gelen meşhur görüşe göre aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi Esvât âlimlerinin kendisine zikrettikleri (فَسَيُغْنِيَنَّوْنَ)⁶⁰, (إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا)⁶¹ ve (وَالْمُنْحَفِقُ)⁶² deki âyetlerde tıpkı cumhur gibi izhâr etmişlerdir. Çünkü Ebu Cafer Kur'an'ın tümünde () ve () den önce gelen tenvî ve sâkin nûnu âlimler ihfâ yaparak okumuştur⁶³ Demektedir.

D. İklâb (الإقلاب): Tenvî ve sâkin nûndan sonra Bâ () harfi geldiğinde iklâb yapılır.⁶⁴

Sibeveyh'e göre; Nûn, Bâ ile kalbedildiğinde Mîm şeklinde okunur. Çünkü o, Nûnun illetli olduğu bir konumdur. Mahreci uzak olduğundan Nûn'u Bâ yapmışlardır. Çünkü onda

⁵⁴ Nisâ, 4/135.

⁵⁵ İsrâ, 17/51.

⁵⁶ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., II, 22-23.

⁵⁷ İbnu'l-Cezerî, a. y.,

⁵⁸ İsrâ, 17/51.

⁵⁹ Fâtir, 35/3.

⁶⁰ İsrâ, 17/51.

⁶¹ Nisâ, 4/135.

⁶² Mâide, 5/3.

⁶³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, II, 22.

⁶⁴ Abdu'l-Fettâh el-Berakâvî, *Esvâtü'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 180; Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi*, s. 107; Ahmet Madazlı, *Tecvid İlmî ve Kur'an Kırati ile İlgili Mes'eleler*, s. 65.

ğunne yoktur; Dolayısıyla Nûn'a en yakın benzerliği olan Mîm'e kalbetmişlerdir. Şöyle ki: من yerine demişlerdir.⁶⁵

el-Müberred' e göre de; Nûn sâkin olduğunda Bâ ile Mîm' e kalbedilir.⁶⁶

Sâkin nûn ve tenvîn kendilerinden sonraki Bâ'ya idğam edilmez. Çünkü Bâ mahreçte, onlara Lâm ve Râ kadar yakın değildir. Ne ğunnenen olan şeye benziyor, (ki o da Lîn'dir), ne de Mîm'e olan yakınlıkları kadar ğunneye yakındırlar. İdğam yapılması mümkün olmadığından Mîm'e kalb edilmesi gerekir. Çünkü Bâ'nın mahreci Mîm ile aynı olduğundan aynı işlem yapılır.⁶⁷

Tenvîn ve sâkin nûn, Mîm ile Mîm'e kalbediliyorsa Bâ ile de Mîm'e kalb edilir ve itibastan da emin olunur. Çünkü kelâmda Bâ'dan önce sâkin Mîm yoktur.

Sarf ve Esvât âlimlerinin bu ölçülerde kararlaştırdıkları, kırâatçılar ve Edâ âlimlerinin kabul ettikleri görüşle aynıdır. Onun ehli olanlar, tenvîn ve sâkin nûn'un halis bir Mîm'e kalbedilmesi ve Bâ'nın yanında idğamsız ve ğunneyle ihfâ yapılması görüşünde birleşirler.⁶⁸

Öyleyse ()⁶⁹ ve (أُمُّ بِهِ جِنَّةٌ)⁷⁰ lâfızları arasında hiçbir fark yoktur.

E. İdğâm (الادغام) : Aynı cinsten olan iki harfin birini diğerine derc etmek veya katmaktır.⁷¹

Tenvîn ve sâkin nûn, kendilerinden sonra gelen bir görüşe göre "ويرمل", diğer bir görüşe göre meşhur "يرملون" harflerinden biri olduğu zaman, ikisi de idğam edilir. "ويرمل" harfleridir diyenlerin delili Nûn ve birincisinin sâkin olarak biraraya gelmesi veya tıpkı evveli sâkin olan benzer harflerden ikisinin birarada olup da idğam edildiği gibi tenvînle sâkin nûn bir

⁶⁵ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 414.

⁶⁶ el-Müberred, *el-Muktedab*, I, 216.

⁶⁷ el-Müberred, *a.g.e.*, I, 216.

⁶⁸ ed-Dimyâti, *İthâfu'l- Beşer fi'l-Kırâati'l-Erba'ati'l-Aşar*, s. 32 .

⁶⁹ Neml, 27/8.

⁷⁰ Sebe', 34/8.

⁷¹ İbn Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-'Arab*, XII 203; 'Abdu'l-Fettâh el-Berakâvî, *Esvâtu'l-Luğati'l-'Arabiyye*, s. 164;

araya geldiğinde de idğam edilmesi gerekir.⁷² Tenvîn ve sâkin nûn'un idğamı ve onlardan sonra gelen يرملون harflerinin çeşitlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Ğunne Olduğunda ittifâk Edilen İdğam:

Bu idğam sâkin nûn'dan sonra Nûn'un veya Mîm'in tenvîni ile olur. Sâkin nûn ve tenvîn'in İdğamı da kendilerinden sonraki Nûn'dadır.

Nûn ve tenvîn kendilerinden sonra gelen Nûn'da idğam edildiklerinde gayet açıktır ve şeklinin değiştirilmesine ihtiyaç yoktur. Ama ikisi de Mîm'de idğam olduklarında, önce hem cinslerine kalbedilir, sonra idğam edilirler.

Bazı âlimler de, idğamdan sonra varlığına işaret edilen ğunnenin, Nûn'un ğunnesi olduğunu savunmuşlardır. Doğrusu da budur. Çünkü kalbedildikten sonra ğunnenin kendisine nisbet edilmesi tasavvur edilemez.

Sibeveyh'in bu konudaki görüşü şöyledir: "Nûn Mîm ile idğam edilir. Çünkü ikisinde sesi aynı ve aşikardır. Ses bakımından diğer harflerden farklıdır. Hatta, söylendiğinde iyice beyan edilene kadar Mîm'i Nûn, Nûn'u da Mîm gibi işitirsin"⁷³.

el-Müberred'e göre ise; Onların idğam edilmeleri iki dudak arasından çıktığı andan itibarendir. Zira o, Mîm'de olan ğunneye yakındır ve geniz de ona iştirak eder. Böylelikle Nûn Mîm gibi, Mîm'de Nûn gibi duyulur.⁷⁴

Sarf ve Esvât âlimleri bu kısımda her yönüyle Kırâat ve Edâ sahipleriyle mutabıktırlar.⁷⁵

Buna örnek ise Allah'u Teala'nın şu sözleridir: (عَنْ نَفْسٍ)⁷⁶, (حِطَّةٌ نَغْفِرُ)⁷⁷, (مِنْ مَالٍ)⁷⁸ ve ()⁷⁹.

⁷² İbn Ya'îş, Ya'îş İbn Ali b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, X, 120; İbn Cinnî, *Sırrı Sinâ'atu'l-İ'râb*, I, 63.

⁷³ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 25.

⁷⁴ el-Müberred, *el-Muktedab*, I, 217.

⁷⁵ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, II, 19.

⁷⁶ Bakara, 2/48.

⁷⁷ Bakara, 2/58.

⁷⁸ Mü'minûn, 22/55.

⁷⁹ Bakara, 2/26.

Sâkin nûn; (مِنْ مَرْقَدِنَا)⁸⁰ kelimesinde olduğu gibi iki kelimedede veya tek kelimedede olup ta iltibastan korkulursa 'امحى' de olduğu gibi. 'امحى' diye nutk edilir ve idğam edilmesi vâcib olur.

Sâkin nûn, Mîm'den önce bir kelimedede olur ve iltibas olmasından korkulursa idğam yapılmaz. Sibeveyh'e göre; sâkin nûn Mîm ile beyan edilirse aynı harften olup da Vâv ve Yâ'da boğaz harfleriyle onun menziline olduğundan idğam yapılır. Örnek: غنم- شاة زنماء؛ kelmelerinde olduğu gibi. Zira beyana kerhen haml edilmesi iltibastan korkulduğundandır. Bu durumda muzâaf gibi olur. Çünkü bu misâl Arap lügatında bazen muzâaf olur. Sibeveyh "Görmüyor musunuz ki iltibâstan dolayı امحى demişler. Çünkü bu misâlde Mîm muzâaf olmaz"⁸¹ demektedir.

2. Ğunneli ve Ğunnesiz İdğâm'ın Caiz Olduğu Yerler:

Ğunne ile olan İdğâm daha çok tercih edilir. Bu da ancak kendilerinden sonra Vâv ve Yâ geldiğinde olur. Ğunnesiz İdğâm edilişi idğamın aslı üzerinedir. Ğunneli İdğâm ise, Vâv ve Yâ'ya olan yakınlıklarındandır. Nûn'da Vâv ve Yâ harfinde olan Lîn 'e benzeyen ğunne vardır. Çünkü ğunne harften çıkan fazla sestir.

Sibeveyh'e göre, "Nûn ğunneli olsun veya olmasın Vâv ile idğam edilir. Çünkü Vâv Nûn'un idğam edildiği mahreçtedir. Zira Nûnun Mîm'e dönüşmemesi Vâv'ın Lîn harflerinden olup, çıkartıldığı zaman dudakların birbirinden ayrılması, Mîm'in ise hem şiddet hem de çıkartıldığında dudakların yapışması noktasında Bâ harfi gibi olması sebebiyledir."⁸²

Bu bölümde Sarf âlimlerinin söyledikleri, Kırâat ve esvât âlimlerinin söyledikleriyle aynıdır.

Çünkü Kırâat âlimleri ve esvât âlimleri Vâv ve Yâ'da ihtilaf etmişlerdir. Halef Hamza'dan naklen Vâv ve Yâ'da ğunnesiz olarak Nûn ve tenvîn'in idğamıyla okumuştur.⁸³

el-lthâf sahibi şöyle diyor: zirkettiğimiz kırâatçıların haricindekiler Vâv ve Yâ'yı ğunneli okumuşlardır ki en fasih olanı da budur.⁸⁴

⁸⁰ Yâsin, 36/52.

⁸¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 415.

⁸² Sibeveyh, *a.g.e.*, II, 414.

⁸³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, II, 24.

⁸⁴ ed-Dimyâti, *İthâfu'l- Beşer fi'l-Kırâati'l-Erba'ati'l-'Aşar*, s. 32.

Sâkin nûn'un Vâv'da idğâm edilmesine nisbetle Kırâatlarında ihtilâf edilen konumlardan biri de (يس وَالْقُرْآن)⁸⁵ deki Nûn'un kırâatıdır.

3. Ğunnesiz Olarak İdğâm'ın Tercih Edildiği Yerler:

Sâkin nûn ve tenvîn'den sonra Lâm veya Râ gelirse ğunnesiz idğâm yapılır. Sibeveyh'e göre; " Nûn Râ ile olduğunda, dildeki iki mahrecin yakınlığından (vurguları aynıdır) idğâm edilir. 'من رأيت' ve 'من راشد' kelmelerinde olduğu gibi idğâm edilir. Lam'da ise hem ğunneli hem de ğunnesiz idğâm yapılır. Çünkü dil üzerindeki mahrece yakındır. 'من لك' misâlinde olduğu gibi, ğunnesiz idğâm yapılır ve dil harfleri menziline girer. İstenirse ğunneli idğâm yapılır. Çünkü genizden gelen bir ses olduğundan kendi haline bırakılmıştır. Kendisinden sonraki ses genizden nasibini almadığından üzerinde ittifak yoktur.⁸⁶

Burada da Sarf âlimlerinin üzerinde karar kıldıklarıyla, Kırâatçıların ve Edâ sahiblerinin üzerinde birleştikleri aynıdır. Bazen kırâatçılar ihtilaf etmişlerdir.⁸⁷ Cumhur ise Râ ve Lâm ile ğunnenin olmadığı görüşündeler.

4. Lâm'ın Nûn'da İdğâmı:

Lâm'ın Nûn'da idğâmı azdır, ancak câizdir. el-Müberred'e göre; " Lâm'ın Nûnda idğâm olması hoş değildir. 'هل نرى' ve 'هل نحن' de 'هنحن' yazıldığı gibi. Çünkü Nûn; idğâm olmayan beş harfte idğâm oluyor ki Lâm'da bu beş harften birisidir. Ve içinde idğâm yapılmasını hoş görmemişler. Eğer Nûn'un kendisinde başka bir harf ile idğâm olmuyorsa hoş karşılanmamasına rağmen câizdir. Zira bu da iki mahrecin birbirine yakınlığındadır."⁸⁸

el-Müberred, bunu uygun görmediyse de Sibeveyh ondan önce onun yapılabileceğini şu sözleriyle ifade etmiştir: " Lâm, Nûn'da idğâm edilebilir, şöyle ki: 'هنرى' da Lâm Nûn'da idğâm olmuştur. Ama beyan edilmesi daha iyidir. Çünkü Lâm'ın dışındakilerin Nûn'da idğâm edilmesi yasaklanmıştır. Sanki Nûn'da idğâm yapılmasını uygun görmemektedir."⁸⁹

⁸⁵ Yâsin, 36/1-2.

⁸⁶ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 414.

⁸⁷ ed-Dimyâti, *a.g.e.*, s. 32; İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, II, 23.

⁸⁸ el-Müberred, *el-Muktedab*, I, 214.

⁸⁹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, II, 416.

5. Harekeli Nûn'un İdğâmı:

Kendisinde önceki harf harekeli olduğunda Nûn idğâm edilir. Bazı kırâatlarda vârid olmuştur. İbn Cezerî şöyle diyor “ Lâm ve Râ'da Nûn'dan önceki harf harekeli olduğu zaman Nûn idğâm edilir.

Örnek: ()⁹⁰, ()⁹¹, ()⁹² ve ()⁹³ ayetlerinde olduğu gibi.

Eğer kendisinden önceki harf sâkin olursa başka bir şey yapılmadan izhâr yapılır. Örnek: (يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ رَبَّهُمْ) ⁹⁴ ve (يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ رَبَّهُمْ) ⁹⁵ de olduğu gibi.

Sonuç olarak Arap dilinde nûnun bir diğer hali tenvîn şeklinde gösterilen sâkin nûn harfidir. Sâkin nûn harfi olarak kabul edilen bu tenvîn de kendi arasında âlimler kıraat ve nahiv âlimleri tarafında birçok kısımlara ayrılmıştır. Sâkin Nûn ve tenvîn Arap dil bilginleri ve kırâatçılara göre; İzhâr, İhfâ, İklâb ve İdğâm olmak üzere dört kısma ayrılır. Ayrıca idğâm da kendi arasında kısımlara ayrılmaktadır. Genel olarak verdiğimiz bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Nûn harfi Arap dili gramerinde önemli görevler ifâ eden bir harftir.

⁹⁰ A'râf, 7/167.

⁹¹ İbrahim, 14/7.

⁹² İsrâ, 17/100.

⁹³ Tûr, 52/37.

⁹⁴ Kadir, 97/4.

⁹⁵ Nahl, 16/50.

**The Consonant Nun and Nunateon Rules
According to Readers of the Qur'ân and Philologists**

Citation / ©- Özli, M. (2009). The Consonant Nun and Nunateon Rules According to Readers of the Qur'ân and Philologists, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 9 (1), 123-137.

Abstract- When we mention the consonant Nun we mention Nunateon, in fact. Nunateon means double "an" and it gives double "in" and double "un". It is accepted as the consonant Nun (ن). When it is pronounced. Because Nunateon means "reading such as Nun". The words "ğunne" and Nunateon and consonant Nun have always been used together. According to readers of the Qur'ân and Philologists there are four ways Nunateon and consonant Nun. They are Explanation, Concealment, Alteration, Assimilation.

Keywords- Readers of Qur'ân, Philologists, Nunateon, Explanation, Concealment, Alteration, Assimilation.